

تحلیل محتوای روزنامه‌های ورزشی بر اساس مؤلفه پرخاشگری ورزشی

فهیمة نگین تاجی^۱

مهدی مرادی^۲

زهرا مرادی^۳

سید عبدالحمید احمدی^۴

تاریخ پذیرش: ۹۱/۴/۵

تاریخ وصول: ۹۰/۱۱/۱۲

چکیده

خشونت ورزشی اکنون جزء جدایی ناپذیر میادین ورزشی شده است. اما میزان آن به تناسب نوع ورزش و پذیرش و مقبولیت عمومی متفاوت است. از این رو، میزان بازتاب آن علاوه بر این که متأثر از چنین وضعیتی است، متأثر از فراوانی خشونت‌ها نیز هست.

روش تحقیق حاضر، تحلیل محتوا و از نوع توصیفی بوده است. برای این منظور سه روزنامه ورزشی خبر ورزشی، ابرار ورزشی و ایران ورزشی که از پرتیراژترین و پرخواننده‌ترین روزنامه‌های ورزشی بودند، در دوره زمانی اوایل فروردین ماه سال ۱۳۹۲ تا اواخر اسفند ماه سال ۱۳۹۲ برگزیده و تمام شماری شدند. بر حسب بررسی انجام شده، عمده خشونت‌های ورزشی در حوزه فوتبال و مربوط به مسابقات لیگ می-شود که از یک سو از فراوانی بیشتری برخوردارند و از سوی دیگر دارای اهمیتی غیر قابل انکار هستند. این خشونت‌ها عمدتاً در زمین بازی (شامل زمین مسابقه و زمین تمرین) بروز پیدا کرده‌اند و اغلب توسط تماشاچیان

---

^۱- دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت رسانه دانشگاه تهران Email: sahar.negintaji^{۶۸}@gmail.com

^۲- دانشجوی دکتری مدیریت ورزشی دانشگاه تهران

^۳- دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت رسانه‌های ورزشی دانشگاه تهران

^۴- دانشیار دانشگاه علم و فرهنگ

و بازیکنان شکل گرفته و سپس در فضای ورزشگاه یا بیرون آن گسترش یافته است. با توجه به این که حدود ۹۳ درصد از خشونت‌های ثبت شده در مطبوعات مربوط به حوزه فوتبال بوده است، ساختار بیان شده در مورد ابعاد گوناگون خشونت نیز به فوتبال مربوط می‌شود که در آن امکان همسان‌سازی و همانندسازی بین تماشاچیان و بازیکنان، امکان تقلید و جان‌شین‌سازی و یادگیری اجتماعی و مشاهده‌ای و زمینه‌های تخلیه هیجانی پوپولیستی، عقده‌گشایی‌های ناشی از سرخوردگی‌ها و بغض‌های فروخورده اجتماعی و سیاسی و جبران شکست‌ها و ناکامی‌های گوناگون در این ورزش بیشتر است. با یادآوری این نکته که فوتبال نقش عمده‌ای را در هویت‌سازی گروهی نیز بازی می‌کند.

واژگان کلیدی: روزنامه‌های ورزشی، پرخاشگری ورزشی، تحلیل محتوا، فوتبال.

مقدمه

بررسی محتوای مطبوعات، ابعاد گوناگونی دارد که عمدتاً این بررسی بر حسب شیوه‌های کلاسیک آن گونه که در منابع علمی آمده است، انجام می‌شود. تقطیع پیام به فرستنده، محتوا، کانال و مجرا، گیرنده و تأثیر آن (علی اسدی؛ ۱۳۸۸) و یا طبقه بندی مطالب از لحاظ نوع روزنامه نگاری، منبع و مأخذ و حوزه جغرافیایی، از حیث هدف و موضوع با بهره‌گیری از شیوه ارزش‌گذاری مطالب (کاظم معتمد نژاد؛ ۱۳۸۶) را می‌توان از مهم‌ترین چارچوب‌های بررسی کلاسیک در محتوای مطبوعات دانست. علاوه بر این که می‌توان به ساختار پیام پی برد، ساختار مطبوعات و یا موضوع مورد بررسی در مطبوعات نیز بازنمایی می‌شود. بررسی حاضر، تنها به یک مجرا و کانال پیام یعنی روزنامه‌های ورزشی می‌پردازد و قصد آن توصیف چگونگی بازتاب خشونت‌های ورزشی در سه روزنامه سراسری است؛ از این رو، محتوای پیام نه به لحاظ موضوعی و نوع پیام، بلکه با در نظر گرفتن موضوع خشونت ورزشی و محتوای خشونت و با در نظر گرفتن چارچوب مفهومی پژوهش مورد کنکاش قرار گرفته است (فتحی‌نیا و علیزاده، ۱۳۸۴).

ورزش مدرن با ورزش پیش مدرن، تفاوت ماهوی دارد و این تفاوت را نمی‌توان با آموزه‌های پیش مدرن درک و تحلیل کرد. این که در متون دینی نیز به تندرستی و توجه به آن

تأکید شده است و این که تندرستی از جهتی به ورزش کردن نسبت داده شده، هر چند در خور اهمیت است، ولی نمی‌تواند ماهیت ورزش جدید را بازنماید. ورزش در دنیای جدید همچون نهاد اجتماعی پرقدرتی در ارتباط متقابل با دیگر نهادها، گاه نقش تعیین‌کنندگی نیز دارد؛ بالأخص از این جهت که نهادها در شکل دادن و تعیین هویت اجتماعی نقش عمده‌ای ایفا می‌کنند. ورزش، امروزه غیر از کارکردهای مفرح و متنوعش، به عنوان عنصری هویت بخش شناخته می‌شود و مرزهای من و دیگری را بازنمایی می‌کند. به نظر می‌رسد اصل رقابت در ورزش تأثیر قابل ملاحظه‌ای در شکل‌گیری هویت‌ها و مرزبندی‌ها ایفا کند. در چنین وضعیتی است که هواداری‌های ورزشی رنگ و بوی قبیله‌ای نیز به خود می‌گیرد و نزاع و خشونت در رقابت‌ها برای نشان دادن برتری من و تحقیر و شکست دیگری، امری عادی و طبیعی قلمداد می‌شود (مرادی، ۱۳۸۹).

میزان و دامنه خشونت به میزان و دامنه توده‌ای شدن ورزش هم بازمی‌گردد؛ به طوری که همه گیر شدن ورزش که به شکل‌گیری هویت‌های متعدد ورزشی و هواداری‌های گاه حاد و تند ورزشی منجر می‌شود، به رقابت معنای دیگری می‌بخشد. رقابتی که اعتماد به نفس و خودباوری یعنی باور به توانش‌ها و مهارت‌های خود؛ و عزت نفس را در معرض تهدید قرار می‌دهد. "مطلوبیت شکست" حریف در رقابت منفی از جاذبه پیروزی خود بیشتر می‌شود و قصد منکوب کردن حریف بیشتر از غلبه و برجستگی خود، محوریت می‌یابد. هرگونه رقابتی اعم از مثبت و منفی، با هیجان و الزامی برای تخلیه هیجانی برخوردار است. رقابت‌های مثبت به دلیل تمرکز ذهن بر پیروزی و برتری خود، کمتر به پرخاشگری و بروز خشم مرضی و انحرافی منجر می‌شود، اما رقابت‌های منفی بار هیجانی آموخته بیشتری به همراه دارد. بنابراین هدفمندی طرد دیگری و برتری خواهی‌های تحقیرکننده منجر به خشونت می‌شود. به این ترتیب انواع پرخاشگری‌های غیرمجاز را وارد حوزه ورزشی خاصه ورزش‌های دسته جمعی و رقابتی عینی و

انواع توده‌ای شده آن می‌سازد؛ و بدین ترتیب خشونت بخش جدایی ناپذیر ورزش‌های جدید می‌شود (داوودی، ۱۳۷۹).

از سوی دیگر، رسانه‌های جمعی غیر از انتقال اخبار ورزشی، نقش عمده‌ای در شکل‌دهی به هویت‌ها و رقابت‌های ورزشی ایفا می‌کنند. رقابت‌هایی که بخشی از آن را درگیری‌ها و پرخاشگری‌ها در برمی‌گیرد. این رقابت‌ها به میزان وسیعی در روزنامه‌های ورزشی با توجه به دامنه و برد آنها به صورت گزارش، خبر، مقاله، یادداشت و تصویر منعکس می‌شود. زمینه تهییج‌کنندگی در این زمینه بسیار است و امکان تحریک‌کنندگی برای رسانه‌ها مهیاست. روزنامه‌ها می‌توانند در ایجاد و تشدید ماجراجویی‌های ورزشی نقشی اساسی بازی کنند؛ چنانکه عمدتاً چنین می‌کنند. غالباً این مواجهه حادثه جویانه روزنامه‌هاست که می‌تواند حسادت و رقابت منفی را در ورزش محوریت دهد و آمادگی هیجانی برای بروز رفتار واکنشی و پرخاشگرانه را در میان بازیکنان، مربیان و تماشاچیان از همان آغاز به صورت تصور و انگاشته‌ای کلیشه‌ای بالا برد. به این دلیل، بازخوانی و بررسی مطالب درگیری‌ها و پرخاشگری‌های رقابت‌های ورزشی در روزنامه‌ها، می‌تواند به میزان قابل توجهی وضعیت درگیری و پرخاش را در جامعه ورزشی ما آشکار کند. این که ابعاد درگیری و پرخاشگری ورزشی و حوزه‌های آن کدامند، از چه علل و عواملی برخاسته‌اند، چه پیامدهایی به همراه داشته‌اند، انواع آنها در عرصه‌های ورزشی کدامند و کدام یک پوشش و فراوانی بیشتری دارد، به عنوان پرسش‌های اولیه و اساسی این بررسی طرح شده‌اند (انورالخولی، ۱۳۸۳).

خشونت و پرخاشگری، به رفتاری کلامی و غیرکلامی گفته می‌شود که به قصد آسیب رسانیدن فیزیکی و روانی به دیگری صورت گیرد. طبعاً این رفتار در زمینه‌ای میان فردی و اجتماعی روی می‌دهد. در موقعیت‌های ورزشی به اقتضای پذیرش محدوده معینی از خشونت‌ها، محدوده عملیاتی خشونت هم با موقعیت‌های بیرون از میادین ورزشی پذیرفته و مجاز شمرده می‌شود. با این حال، در همین موقعیت‌ها بروز خشونت‌های عامدانه رفتاری به هدف آسیب رسانیدن به رقیب و حریف، امری غیرورزشی، غیرمجاز و غیر اخلاقی و مصداق

پرخاشگری است. اقتضای شرایط هیجانزای رقابت ورزشی، زمینه را برای ارتکاب انواع خشونت‌های مجاز و غیرمجاز اخلاقی و غیراخلاقی، و ورزشی و غیر ورزشی فراهم می‌سازد. البته خشم به عنوان هیجانی طبیعی، فردی و درونی که بروز آن هم چون بروز دیگر هیجان‌ها ناشی از الزامی درونی و ضروری است، با خشونت و پرخاشگری که بیشتر اکتسابی و اجتماعی و بیرونی است، تفاوت دارد. با این حال آمادگی هیجانی برای خشمگینی و بارز ساختن عصبانیت‌های فردی، می‌تواند به سرعت منجر به پرخاشگری‌های میان فردی شود. جایگاه اجتماعی هر ورزش، پایگاه اجتماعی اکثریت بازیکنان و هواداران، میزان حضور و بازتولیدش در زندگی روزمره، جایگاهش در گروه بندی‌های اجتماعی و میزان هویت بخشی‌اش، با میزان تولید هیجان و رفتارهای هیجانی مربوط به آن ارتباطی نزدیک دارد. در این میان، ورزش فوتبال از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. مطالعات و گزارش‌های متعددی دربارهٔ تب فوتبال، ترکیب اجتماعی تماشاگران، رفتار تماشاگران، زبان تماشاگران، انواع درگیری آنها با یکدیگر، با داور، با بازیکنان در داخل ورزشگاه و با برخی عوامل در بیرون از ورزشگاه، تخریب اماکن و اموال و اغتشاش در بیرون منتشر شده است (جان ویلیامز؛ ۱۳۸۹). اما قطعاً خشونت‌های ورزشی به فوتبال ختم نمی‌شود و حوزهٔ دیگر ورزش‌ها را نیز در بر می‌گیرد. فوتبال، کشتی و والیبال از جمله ورزش‌هایی هستند که از برد اجتماعی بالایی برخوردارند؛ هر چند فوتبال از این منظر فاصلهٔ قابل ملاحظه‌ای با این دو ورزش و ورزش‌های دیگر دارد. هر سه حوزهٔ مذکور واجد انواع بازی‌هایی است که از نظر باشگاه، بازیکنان و هواداران آنان از جایگاه متفاوتی برخوردارند. از این جهت نسبت به آنها سرمایه گذاری‌های متفاوتی از لحاظ اجتماعی و روانی می‌شود. بازی‌های لیگ، تمرینی، دوستانه، تدارکاتی و مسابقات انتخابی و ملی هر یک دارای حساسیت خاص خود است. هر چند این بازی‌ها در محیطی مشخص و بخشی از ورزشگاه (زمین بازی) اتفاق می‌افتد، اما به جهت فرایندی بودن بازی و شکل‌گیری عناصر رقابتی قبل از بازی و تداوم هیجان‌های مترکم شده و تخلیه نشده بعد از بازی، می‌توان رفتارهای پرخاشگرانه

مرتبط با ورزش را در سه دوره زمانی قبل، حین و بعد از بازی مورد بررسی قرار داد. از این رو، غیر از زمین بازی، بیرون ورزشگاه، رختکن و محل استراحت اعضای تیم نیز، میدانی برای بروز رقابت‌ها و هیجان‌های رفتاری و کلامی خواهد بود که بخشی از آن به صورت پرخاش بروز می‌کند؛ پرخاش‌هایی که به صورت لفظی و زبانی، فیزیکی و بدنی یا به قصد آن که از آن به عنوان پرخاشگری آیینی یاد می‌شود (جان ویلیامز؛ ۱۳۸۹) و نیز به صورت وسیله‌ای و پرتاب انواع گوناگون اجسام شکل می‌گیرد. پرخاشگران فقط و لزوماً تماشاچیان نیستند؛ هر چند دامنه پرخاش شکل گرفته از سوی تماشاچیان وسیع‌تر است، ولی در میدانی ورزشی با پرخاش‌هایی مواجه هستیم که از سوی تماشاگران، بازیکنان و حتی مسئولان و مربی‌های تیم و دیگر افراد حاضر در محل ورزشگاه و بیرون آن و یا محل استقرار بازیکنان بروز پیدا می‌کند و هدف آن تعرض به حریم دیگر تماشاگران، بازیکنان و عوامل تیم یا عوامل حاضر در ورزشگاه همچون داور، مسئولان فدراسیون، انتظامات و نیروی انتظامی و خبرنگاران و حتی اموال عمومی و خصوصی شمرده می‌شود. البته وقتی به علت پرخاش می‌نگریم، احتمالاً آن را ناشی از عملکرد افرادی می‌یابیم که در ورزشگاه حضور دارند و به نوعی با بازی مرتبط می‌شوند: قضاوت داور، عملکرد بازیکن یا مربی تیم خودی، عملکرد بازیکن یا مربی تیم مقابل و حریف، ناخوشایندی تیم مقابل که در فرآیند شکل‌گیری هویت تیمی ایجاد شده است، توهین به داور و از دست دادن تعادل روانی از این جمله هستند. در عین حال، پرخاشگری از زمینه‌های دیگری مثل جابه‌جایی‌های هیجانی، منفی‌گرایی، پس‌زمینه‌های تربیتی، آموزشی، شخصیتی و اجتماعی، ماجراجویی‌های فردی، حادثه‌جویی‌های روزنامه‌ها، تصمیم‌سازی‌های مسئولان و دست‌اندرکاران، رقابت‌های منفی، رقابت‌های دیرینه تیم‌ها و بازیکنان بزرگ و بزرگ ساخته، حساسیت بازی‌ها، تزریق نیندیشیده پول به بازی‌ها، حرفه‌ای‌گری در ورزش، خودنمایی‌های هیستریک، انتقام‌کشی‌های نمادی، فرهنگ رفتاری جامعه و فرهنگ رفتاری دست‌اندرکاران ورزش نیز نشأت می‌گیرد. پرخاشگری با هر علتی و از سوی هر فردی که شروع شده باشد، دارای پیامدهایی است که این پیامدها می‌تواند در وهله اول آزردهی‌های روانی، ترس و هراس

ورزشی، نایمینی روانی و ناامنی متقابل و اجتماعی و در وهله دوم مصدوم و مجروح شدن افراد و تخریب اموال عمومی در محیط‌های ورزشی و یا بیرون از آن باشد. برخی از پیامدها به بازی مربوط می‌شود و با اخراج بازیکن خاطی از بازی یا اخطار گرفتن وی و نیز محرومیت‌های موقتی و یا قطعی از بازی‌ها و مسابقات جلوه‌گر می‌شود. دستگیری تماشاگران، انحلال و تعطیلی بازی و ایجاد تنش نیز از دیگر مواردی است که می‌توان به عنوان پیامدهای درگیری خشونت‌آمیز در ورزشگاه‌ها از آن یاد کرد. بر مبنای آن چه بیان شد مفاهیم این بررسی در قالب ده مقوله صورت‌بندی می‌شود:

۱- حوزه ورزش؛ شامل: فوتبال، کشتی، والیبال

۲- نوع بازی؛ شامل: لیگ، تمرین، دوستانه و تدارکاتی، مسابقات انتخابی، تیم ملی

۳- مکان درگیری؛ شامل: زمین مسابقه، زمین تمرین، بیرون ورزشگاه، رختکن، اردوگاه،

محل استراحت

۴- زمان درگیری؛ شامل: قبل از بازی، حین بازی، بعد از بازی

۵- عامل یا شروع کننده درگیری؛ شامل: تماشاگر، بازیکن، مسئولان تیم، مربی، خبرنگار،

نیروی انتظامی و انتظامات، مسئولان فدراسیون، داور

۶- طرف درگیری؛ شامل: تماشاگر، بازیکن، مسئولان تیم، مربی، خبرنگار، نیروی انتظامی

و انتظامات، مسئولان فدراسیون، داور

۷- نوع درگیری؛ شامل: لفظی و زبانی، فیزیکی و بدنی یا به قصد آن، وسیله‌ای

۸- ابزار درگیری؛ شامل: آوایی، کلامی، بدنی یا قصد آن، پرتاب اشیاء، پرتاب مواد

منفجره

۹- علت درگیری؛ شامل: قضاوت داور، عملکرد بازیکن یا مربی تیم خودی، عملکرد

بازیکن یا مربی تیم مقابل، ناخوشایندی از تیم مقابل، توهین به داور، از دست دادن تعادل و

تسلط روانی، عملکرد تماشاچی خودی و یا تماشاچی تیم مقابل

۱۰- اثر و پیامد آنی درگیری؛ شامل: آزردهی روانی طرف و یا هر دو، ایجاد ترس و احساس ناامنی، مصدوم و مجروح شدن، تخریب اموال، تحریک افراد، اخراج از بازی و یا گرفتن اخطار، محروم شدن قطعی یا احتمال و تهدید به آن، تنش در بازی، جریمه یا احتمال جریمه، دستگیری تماشاگران، تعطیلی بازی و اعتراض دیگران.

روش شناسی

روش تحقیق حاضر، تحلیل محتوا و از نوع توصیفی بوده است. برای این منظور سه روزنامه ورزشی خبر ورزشی، ابرار ورزشی و ایران ورزشی که از پرتیراژترین و پرخواننده‌ترین روزنامه‌های ورزشی بودند، در دوره زمانی اوایل فروردین ماه سال ۱۳۹۲ تا اواخر اسفند ماه سال ۱۳۹۲ برگزیده و تمام شماری شدند. در این بررسی، ابتدا تمام حوادث دوره زمانی مذکور شامل گزارش و اخباری که در آن به نحوی به حوادث ورزشی اشاره‌ای شده بود، فیش برداری و سپس بر اساس متغیرهای ده گانه ذکر شده بازخوانی شدند. برای این منظور با طراحی پرسشنامه و فرض هر حادثه و نزاع به عنوان یک مورد و واحد نمونه، اطلاعات خواسته شده وارد پرسشنامه شد. پس از این، برای توصیف چگونگی پوشش خبری درگیری‌ها و پرخاش‌های حوزه‌های ورزشی فوتبال، والیبال و کشتی، جدول‌های لازم استخراج و تنظیم شد. یادآوری این نکته نیز ضروری است که در ابتدای مطالعه، حوادث مشابه حذف شدند. از این رو، ممکن است یک حادثه در هر سه روزنامه منعکس شده باشد که یک بار شمارش شده و یا فقط در یک روزنامه به چاپ رسیده باشد.

یافته‌ها

اولین پرسشی که در مورد اطلاعات گردآوری شده، طرح می‌شود، چگونگی توزیع حوادث و درگیری‌ها در مدت زمان در نظر گرفته شده یعنی اوایل فروردین ماه سال ۱۳۹۲ تا اواخر اسفند ماه سال ۱۳۹۲ بوده است. در این ۱۲ ماه، ۲۸۶ حادثه ثبت شده فیش برداری شده

که به طور متوسط برای هر ماه ۲۳/۸ حادثه می‌شود. ولی توزیع با وضعیت قابل انتظار تفاوت معناداری دارد؛ به طوری که کمترین حوادث ثبت شده در سه روزنامه مورد بررسی مربوط به فروردین ماه سال ۹۲ با ۰/۰۱۴ درصد کل حوادث (۴ مورد) و بیشترین تعداد مربوط به اردیبهشت ماه سال ۹۲ با ۱۴ درصد (۴۰ مورد) بوده است. پس از آن با ۱۲/۶ درصد (۳۶ مورد) آبان ماه سال ۹۲ و سپس آذر همان سال با ۸/۴ درصد (۲۴ مورد) جای می‌گیرند.

جدول ۱. توزیع رویدادهای خشن ورزشی به تفکیک فصل‌ها

فصل‌ها	درصد حوادث ثبت شده
بهار	۲۱
تابستان	۲۵
پاییز	۳۳/۳
زمستان	۲۰/۷

اگر بخواهیم به صورت فصلی به رویدادهای خشن ورزشی سال ۹۲ بنگریم، ۲۱ درصد از حوادث ثبت شده مربوط به بهار آن سال، ۲۵ درصد مربوط به تابستان، ۳۳/۳ درصد مربوط به پاییز و ۲۰/۷ درصد مربوط به زمستان آن سال بوده است. فصل‌های پاییز و تابستان به ترتیب بیشترین فراوانی حوادث ورزشی را داشته‌اند که مجموع آن حدود ۵۸/۳ درصد می‌شود که تا حد زیادی مربوط به تعداد بازی‌ها و میزان حضور تماشاچیان در این فصل‌هاست. در ادامه، حوادث ورزشی روزنامه‌های مورد بررسی طی سال ۱۳۹۲ بر اساس مفاهیم ذکر شده استخراج و به بحث گذارده می‌شود.

حوزه ورزش

جدول ۲. رویدادهای خشن ورزشی به تفکیک رشته ورزشی

درصد حوادث ثبت شده	رشته ورزشی
۹۳	فوتبال
۴/۵	کشتی
۲/۵	والیبال

با توجه به این که بیشترین مسابقات و تماشاچیان مربوط به حوزه فوتبال بوده است، بیشترین درگیری‌ها نیز در این حوزه به وقوع پیوسته است. حدود ۹۳ درصد از درگیری‌ها و خشونت‌های ورزشی ثبت شده در سه روزنامه مورد بررسی مربوط به این ورزش است. کشتی ۴/۵ درصد (۱۳ مورد) از درگیری‌ها و والیبال ۲/۵ درصد (۷ مورد) از آنها را به خود اختصاص داده‌اند. علاوه بر اینکه در حوزه ورزشی والیبال در ۸ ماه اول مورد بررسی، واقعه‌ای ثبت نشده است. هر چند این تفاوت‌ها به فزونی بازی‌های فوتبال و شمار غیرقابل مقایسه تماشاچیان آن بازمی‌گردد اما باید از یک سو به حساسیت اخبار میداین ورزشی فوتبال و انعکاس بیشتر آنها در مقایسه با دو ورزش دیگر توجه داشت. از سوی دیگر باید به جایگاه اجتماعی ورزش و تیپ اجتماعی بازیکنان و تماشاچیان ورزش‌ها و تفاوت قابل ملاحظه آنها مخصوصاً بین والیبال با دو ورزش دیگر توجه کرد. این واقعیت را نیز نباید از نظر دور داشت که میزان هیجان و رفتارهای هیجانی در ورزش فوتبال و بزرگی ورزشگاه و امکان گم شدن در خیل جمعیت در بین تماشاچیان فوتبال و تشکیل انبوه جمعیت بسیار بیشتر از ورزش‌های دیگر است. در این حالت

فضای رفتار هیجانی افزایش و تأملات عقلانی کاهش می‌یابد. گستره رفتار هیستریک جمعی و گمگشتگی در جمعیت فزونی می‌گیرد. با تقلیل مسئولیت رفتار و عدم امکان مؤاخذه برای رفتار، جرأت دست یازیدن به رفتارهای ناسنجیده که از سوی جمع ابراز و القا شده، ناهشیارانه شدت می‌گیرد. به بیانی دیگر، هر چه ورزش، از یک سو وجه پوپولیستی و توده‌ای‌اش قوی‌تر باشد و از سوی دیگر، بازیکنان و تماشاچیان سرسپرده آن بیشتر باشند، به جهت تعدد و فزونی خرده فرهنگ‌ها نیز واجد عامل‌های خشونت‌ورز در کنار ویژگی‌های هیجانی خاص آن ورزش بیشتری است که می‌تواند درگیری و خشونت‌های بیشتری را در آن حوزه موجب شود. فوتبال، ورزشی است که هر چند مدرن قلمداد می‌شود، ولی وجهی کاملاً توده‌ای یافته است. کشتی به جهت بومی بودنش وجوه توده‌ای بودن را با خود حمل می‌کند، اما والیبال ورزش مدرنی است که از این صفت فاصله بسیار دارد. بررسی‌ها نشان می‌دهد، بافت موقعیتی فوتبال به مراتب بیشتر از دیگر ورزش‌ها موجبات فزونی خشونت را مهیا می‌سازد. این میزان از خشونت جدای از این که ورزش فوتبال، مسابقات زیادی را در بر می‌گیرد و تماشاچیان بسیاری را جذب می‌کند، به عوامل روانشناختی متعدد دیگری نیز مربوط می‌شود:

۱. توسعه و تعمیق بافت تلقینی درونی شده در این ورزش بیشتر است.
۲. امکان همسان‌سازی و همانندسازی تماشاچیان با فوتبالیست‌ها بیشتر است.
۳. امکان تقلید، جانشین‌سازی و یادگیری اجتماعی و مشاهده‌ای در آن بیشتر است.
۴. زمینه‌های تخلیه هیجانی پوپولیستی، عقده‌گشایی‌های ناشی از سرخوردگی و بغض‌های فروخورده اجتماعی و سیاسی و جبران شکست‌ها و ناکامی‌های زندگی در آن وسیع‌تر است.
۵. بازیکنان و مربیان بیشتر دچار اغوامندی و فریفتگی و خودستایی می‌شوند، و به واسطه اقبال تماشاچیان و هواداران، نسبت به موقعیت خود متوهم می‌شوند.
۶. تیپ شخصیتی ماجراجویانه‌تری در ورزشکاران رشته فوتبال مشاهده می‌شود.

۷. مسابقات و رقابت‌ها واجد حساسیت انگیزشی بیشتری هم برای بازیکنان و هم برای تماشاچیان هستند.
۸. امکان برون‌ریزی و واکنش‌های بیرونی منفی، زمینه گسترده‌ای برای ارضای نیازهای واپس‌زده گذشته، مهیا می‌سازد.
۹. اضطراب انگیزشی مختل‌کننده رفتار و عملکرد و تفکر، در آن به مراتب فزون‌تر شکل می‌گیرد.
۱۰. خودداری، بازداری و کنترل خود در این ورزش به دلیل گستره هیجان‌های وادارنده ابرازی، تقلیل می‌یابد.
۱۱. عملاً تمهیدات کنترلی و امنیتی بیرونی به دلیل شکل تنبیهی و نظامی آن، تحریک-پذیری هیجانی را بالا می‌برد.
۱۲. جنسیت مردانه درگیر در این ورزش خاص در ایران که تماشاچیان زن اجازه ورود به میداين ورزشی را ندارند نیز به شدت در تحریک به پرخاشگری نقش دارد.
۱۳. سن پایین‌تر تماشاچیان این رشته ورزشی، مقتضای رفتارهای ماجراجویانه و غیرمسئولانه و پوپولیستی است.
۱۴. ورود تفکر مادی‌گرایانه و تزریق بی‌رویه پول به اسم بی‌مسمای حرفه‌ای شدن نیز از موجبات تشدید اخلاق و رفتار غیرورزشی و غیراجتماعی است (محمدرضا جلالی، ۱۳۸۴).
- از این‌روست که در ورزش فوتبال شاهدیم که هیجان اختصاصی میدان ورزش به اماکن عمومی تسری می‌یابد و با شکستن شیشه‌های اتومبیل‌ها، بروز خشم در زندگی مردم نیز جلوه‌ای عمومی به خود می‌گیرد.

نوع بازی

جدول ۳. وقایع ثبت شده

درصد ثبت شده	نوع
۷۸	مسابقات لیگ
۸/۸	تمرین
۷/۷	بازی های دوستانه و تدارکاتی
۵/۵	مسابقات تیم ملی، انتخابی و سایر مسابقات

خشونت ورزشی و دامنه آن به نوع بازی هم مربوط می شود؛ چرا که بازی ها، همه از یک جنس نیستند. علاوه بر این که فراوانی بازی ها در برخی انواع آن بیشتر است، میزان اهمیت آنها نیز یکسان نیست. برخی دارای تماشاچی عام هستند، برخی برای موقعیت تیم تعیین کننده اند و برخی تمرین و آمادگی محسوب می شوند. در یک دسته بندی می توان بازی ها را در پنج گونه جای داد: لیگ، تمرین، دوستانه و تدارکاتی، مسابقات انتخابی و تیم ملی.

حدود ۷۸ درصد از وقایع ثبت شده، مربوط به مسابقات لیگ بوده است که البته مورد استقبال بیشتر تماشاچیان و اصحاب رسانه ها قرار می گیرد. از سوی دیگر در این نوع مسابقات، عوامل گوناگون روانی و جمعی بروز رفتارهای خشونت بی صورت فعال وجود دارند؛ وضعیتی که در تمرین و بازی های دوستانه و تدارکاتی کمتر مشاهده می شود. با این حال، ۸/۸ درصد از حوادث ثبت شده مربوط به تمرین و ۷/۷ درصد مربوط به بازی های دوستانه و تدارکاتی بوده است. مسابقات تیم ملی، مسابقات انتخابی و دیگر مسابقات ۵/۵ درصد از حوادث را به خود اختصاص داده اند. در حوزه کشتی، موردی در تمرین و مسابقات دوستانه و تدارکاتی ثبت نشده است. همچنین، حوادث ثبت شده در حوزه والیبال فقط از مسابقات لیگ بوده و حوادث انواع دیگر مسابقات در روزنامه های مورد بررسی انعکاسی نداشته است که خود می تواند ناشی از فقدان و یا تعداد اندک حوادث باشد.

جدول ۴. مکان درگیری حوادث ثبت شده

مکان	درصد حواث ثبت شده
------	-------------------

۷۴/۲	زمین مسابقه
۱۰	زمین تمرین
۷/۴	بیرون ورزشگاه
۶/۳	رختکن و بین اعضا
۲/۱	اردو و محل استراحت تیم ها

مکان درگیری همه حوادث ثبت شده، مربوط به زمین مسابقه نبوده‌اند؛ هر چند نزدیک به سه چهارم حوادث و درگیری‌ها (۷۴/۲ درصد) از زمین مسابقه ثبت شده است، ولی ۱۰ درصد از حوادث در زمین تمرین، ۷/۴ درصد بیرون ورزشگاه، ۶/۳ درصد در رختکن و بین اعضای تیم و ۲/۱ درصد در اردو و محل استراحت تیم‌ها به وقوع پیوسته است. از آنجا که پرخاشگری و رویدادهای خشن مرتبط با میادین ورزشی با اضطراب، همانندسازی و ناکامی رابطه‌ای مستقیم دارد، می‌توان انتظار داشت که بیشتر این حوادث در زمین مسابقه (محل حضور مشترک بازیکنان و تماشاچیان) رخ دهد. حوادث اردو و محل استراحت مربوط به مسابقات لیگ و تیم ملی بوده است. در رختکن، بیرون ورزشگاه و زمین تمرین، رویدادی مربوط به تیم ملی و مسابقات انتخابی گزارش نشده است. علاوه بر این که حدود ۹۲ درصد حوادث مربوط به زمین مسابقه، در مسابقات لیگ رخ داده است. تمام حوادث والیبال از زمین مسابقه ثبت شده، ولی یکی از حوادث کشتی، بیرون از ورزشگاه بوده است. این در صورتی است که ۳۱/۳ درصد از وقایع فوتبال در محیطی خارج از زمین فوتبال روی داده است.

البته باید به یاد داشت که وقایع زمین مسابقه به جهت اهمیت بازی بیشتر به چشم می‌آید. به عبارت دیگر وقایع محل‌های دیگر کمتر مورد توجه قرار می‌گیرند و یا کمتر خبری از آنها به اطلاع دیگران می‌رسد و یا حتی برای کاهش تنش و حفظ روحیه بازیکنان کمتر در روزنامه‌ها انعکاس می‌یابند؛ مگر رفتار خشونت آمیز تماشاچیان در بیرون ورزشگاه و پس از پایان بازی که هر چند به لحاظ فراوانی قابل توجه نیست ولی به لحاظ گستره خشونت‌ورزی و تخریب، واجد اهمیت و گاه قابل مقایسه با خشونت‌های داخل ورزشگاه نیست که خود می‌-

تواند ناشی از کنترل شدن درون ورزشگاه و رها شدگی و یا ناتوانی از کنترل در بیرون از ورزشگاه باشد.

زمان درگیری

جدول ۵. زمان حوادث و درگیری ها

درصد حوادث ثبت شده	زمان حوادث
۶	قبل از مسابقه
۶۸/۷	حین مسابقه
۲۵/۳	بعد از مسابقه

با توجه به این که بیشتر حوادث و پرخاشگری ها مربوط به زمین مسابقه بوده است، می توان گفت اکثر این حوادث هنگام مسابقه اتفاق می افتد. از ۲۸۶ حادثه مورد بررسی، ۶۸/۷ درصد حوادث و درگیری ها حین مسابقه بوده است. موقعیت حین مسابقه، عینی ترین موقعیت برای همانندسازی و تخلیه هیجانی است که البته بخشی از هیجان متراکم شده و تخلیه ناشده ناشی از مسابقه به بعد از مسابقه نیز انتقال می یابد. از این رو، حدود یک چهارم از حوادث نیز مربوط به بعد از مسابقه بوده و فقط ۶ درصد از درگیری ها و خشونت ها به قبل از مسابقات گزارش شده است.

حوادث ثبت شده والیبال در حین مسابقات بوده ولی در مورد کشتی ۵۸/۳ درصد از اتفاقات به حین مسابقه و ۴۱/۷ درصد به بعد از مسابقه مربوط بود و موردی قبل از مسابقه ثبت نشده است. در مورد فوتبال وضعیت به گونه ای دیگر است و از هر سه مقطع گزارش ها و اخباری از درگیری ها و پرخاشگری ها در روزنامه های مورد بررسی به چاپ رسیده است. در

فوتبال، ۳/۶۹ درصد از حوادث حین مسابقه، ۴/۲۲ درصد بعد از مسابقه و فقط ۳/۸ درصد مربوط به قبل از مسابقه بوده است. البته نسبت حوادث و درگیری‌های حین مسابقه در مسابقات دوستانه و تدارکاتی بیشتر از تمرین و لیگ بوده است. علت آن نیز می‌تواند به کوچک و محدود بودن دامنه حواشی این بازی‌ها و تمرکز بیشتر اتفاقات در حین بازی بازگردد. در لیگ به جهت بزرگ بودن حواشی و فزونی حوادث بعد از مسابقه، نسبت حوادث حین بازی به ۴۴/۶۶ درصد رسیده است. در صورتی که در مسابقات دوستانه و تدارکاتی ۲/۷۲ درصد و در تمرین‌ها ۷/۷۴ درصد از حوادث مربوط به حین بازی بوده است. علاوه بر این که بیشتر حوادث مرتبط با زمین مسابقه و زمین تمرین، حین بازی اتفاق افتاده است (حدود یک سوم از حوادث) ولی بیشتر حوادث بیرون ورزشگاه و رختکن بعد از بازی و بیشتر حوادث اردوها و محل استراحت اعضای تیم قبل از بازی رخ داده است.

عواملان درگیری

هر درگیری و پرخاشگری در یک رابطه متقابل شکل می‌گیرد. از این رو، یک عامل شروع کننده و یک طرف درگیر و پرخاش دارد. در بیشتر موارد عامل درگیری و پرخاش تماشاچیان و گروه هدف، بازیکنان بوده‌اند. در ۲/۵۶ درصد از موارد ثبت شده، شروع کننده درگیری، تماشاچیان و در ۳/۵۸ درصد گروه هدف، بازیکنان بوده‌اند که در ۶/۴۹ درصد از مواردی که تماشاچیان عامل پرخاش شناخته شدند، گروه هدف بازیکنان و در بقیه موارد تماشاچیان، مسئولان تیم، مربی و دیگر افراد بوده‌اند. در کل، در ۲/۳۸ درصد از حوادث ثبت شده، بازیکنان، در ۶/۵ درصد مربیان، در ۸/۱ درصد مسئولان تیم‌ها، در ۹/۰ درصد انتظامات ورزشگاه و نیروی انتظامی، در ۷/۰ درصد مسئولان فدراسیون و در ۳/۰ داور عامل و شروع کننده درگیری و پرخاش شناخته شده‌اند. گروه هدف و طرف دیگر درگیری و پرخاش، غیر از بازیکنان در ۹/۱۱ درصد تماشاگران، در ۲/۸ درصد داور و در همین میزان از موارد مربی، در ۸/۲ درصد خبرنگار و مجری رسانه‌ای، ۶/۲ درصد مسئولان تیم و سایر افراد تیم، در ۸/۱ درصد

انتظامات ورزشگاه و نیروی انتظامی، ۱/۶ درصد مسئولان فدراسیون و اموال عمومی ثبت شده است .

کاملاً مشخص است که تماشاچیان و بازیکنان اصلی ترین افراد میدین ورزشی هستند که به دلیل فقدان بازداری و خودداری مهم ترین عناصر در تولید و مصرف هیجانها محسوب می-شوند؛ به طوری که با وجود زمینه های مساعد، چون سیلی محرک و مهیج به دیگری سرایت کرده و آن را دامن گیر و همه گیر ساخته و رفتارهای فردی عمدتاً و سریعاً به رفتارهای واکنشی، هیجانی و خشونت جویی تبدیل می شود. بروز رفتار واکنشی که از زمینه فقدان خودکنترلی ناشی می شود با پتانسیل تقلید و تلقین پذیری، همچنین سبب می شود کوچکترین رفتار ناصحیح غیر عمدی حریف، به شیوه مقابله به مثل و در شکل تشدید شده تر پرخاشگری پاسخ داده شود. این را نیز باید یادآور شد که بر حسب گزارشها و اخبار مورد بررسی، تمام شروع کننده های درگیریها با تمام گروه های هدف مواجه نمی شوند. به عنوان مثال، بیشترین گروه هدف تماشاچیان را ابتدا بازیکنان و سپس تماشاچیان و مربیان تشکیل می دهند. در صورتی که بیشترین گروه هدف بازیکنان را دیگر بازیکنان (در ۸۰ درصد موارد) شامل شده-اند. همچنین، مربیان عامل درگیری با گروه های متفاوتی حتی تماشاچیان نیز بوده اند.

نوع و ابزار درگیری

جدول ۶. نوع و ابزار درگیری

درصد حوادث ثبت شده	نوع و ابزار درگیری
۴۸/۳	بیان کلمات و جمله های زشت و رکبک
۱۹/۱	خشونت های وسیله ای
۲۸/۲	پرخاش فیزیکی
۴/۴	درگیری های لفظی و بدنی

درگیری‌ها عمدتاً به شیوه لفظی و کلامی بروز کرده است؛ ۴۸/۳ درصد از خشونت‌های ثبت شده، در این مجموعه می‌گنجد که با بیان کلمات و جمله‌های زشت و رکیک (در ۴۴/۷ درصد) و یا هو کشیدن و استهزای طرف مقابل با اصوات مختلف همراه است و حتی در بسیاری از موارد علیه بازیکنان تیم خودی است. این نوع خشونت که در میدانی ورزشی بسیار مرسوم است و اولین گام تخلیه هیجانی افراد محسوب می‌شود، سهل‌ترین شیوه بروز پرخاش نیز هست. پس از آن پرخاش فیزیکی یا به قصد آن قرار می‌گیرد که ۲۸/۲ درصد از حوادث ثبت شده را شامل می‌شود. قصد به این شیوه نیز در این مجموعه قرار گرفته است که "پرخاشگری آیینی" نامیده می‌شود. به این جهت که با مداخله عوامل و افراد دیگری به درگیری بدنی نینجامیده است و در صورت نبود آن عامل در لحظه مورد نظر می‌توانسته به نزاع نیز بینجامد. خشونت‌های وسیله‌ای، ۱۹/۱ درصد از موارد ثبت شده بوده است که در آن عامل درگیری از انواع وسایل در اختیار مانند چوب، سنگ، بطری (در ۱۳ درصد موارد)، مواد محترقه (در ۶/۳ درصد موارد) و دیگر وسایل برای نشان دادن اعتراض خود استفاده می‌کند. البته ۴/۴ درصد از درگیری‌ها لفظی و بدنی به صورت توأمان بوده است. مقایسه تماشاگران و بازیکنان نشان می‌دهد که در بین بازیکنان، خشونت لفظی و بدنی بیشتر از تماشاگران و هواداران تیم‌ها بوده است. اما خشونت وسیله‌ای در بین تماشاگران، رتبه دوم خشونت‌های ورزشی را به خود اختصاص داده است. با توجه به این که ۹۳ درصد از حوادث ثبت شده مربوط به فوتبال بوده است، ساختار بیان شده، ساختار مسلط حوادث و خشونت‌های ورزشی در این ورزش قلمداد می‌شود.

علت درگیری

جدول ۷. علت درگیری

درصد	علت درگیری
۲۷/۹	عملکرد افراد تیم خودی
۲۷/۹	عملکرد افراد تیم حریف

۲۵/۵	ناخوشایندی از تیم حریف
۱۸/۷	قضاوت

علت بروز درگیری‌ها و خشونت‌ها، عمدتاً به عملکرد افراد و یا قضاوتی بازمی‌گردد که افراد از عملکرد دیگران دارند. با توجه به این که بیشتر حوادث و پرخاشگری‌ها مربوط به حین و بعد از مسابقه بوده است، علت بروز آنها نیز به عملکرد افراد در ارتباط با مسابقه بازمی‌گردد. در این میان، عملکرد مربی یا بازیکنان تیم خودی به اندازه عملکرد افراد تیم مقابل و حریف در بروز خشونت‌های رفتاری در میداين ورزشی مؤثر بوده است. در ۲۷/۹ درصد از موارد عملکرد افراد تیم خودی و با همین میزان عملکرد اعضای تیم حریف در بروز حوادث نقش داشته است. البته آنجا که ورزش جدید، نقش عامل هویت‌زایی را نیز ایفاء می‌کند، ناخوشایندی از تیم حریف در ۲۵/۵ درصد از موارد عامل بروز نزاع و درگیری بوده است. قضاوت، تنها در ۱۸/۷ درصد از موارد به عنوان عامل بروز درگیری شناخته شده است.

اثر و پیامد آنی درگیری

در بیشتر موارد، درگیری‌ها غیر از این که نقش تخلیه هیجانی داشته است، به آزرده‌گی روانی طرف مقابل یا هر دو طرف انجامیده است (۵۱ درصد). اما مصدوم و مجروح شدن فرد یا افراد، پیامد ۱۲/۵ درصد از درگیری‌ها بوده است. ایجاد ترس و احساس ناامنی در ۱۰ درصد از موارد و تخریب اموال در ۶/۲ درصد از پرخاشگری‌ها گزارش شده است. اخراج از بازی یا دریافت اخطار نتیجه ۵/۲ درصد از درگیری‌ها و محرومیت قطعی یا موقت بازیکنان نیز پیامد ۱/۵ درصد از درگیری‌های ثبت شده در روزنامه‌های مورد بررسی بوده است. علاوه بر این که دستگیری تماشاگران نیز در ۱/۱ درصد از موارد گزارش شده است. ایجاد تنش در بازی، تعطیلی بازی، شکل دادن به اعتراض دیگران، احتمال جریمه باشگاه از دیگر پیامدهای ثبت شده بوده است.

علاوه بر این که در ۸ درصد از موارد پیامدی قابل تشخیص نبود. آن چه بیان شد، ساختار علل خشونت در ورزش فوتبال است و در دیگر ورزش‌ها به جهت کمی درگیری‌های ورزشی نمی‌توان ساختار مشخصی را تدوین کرد.

نتیجه‌گیری

خشونت ورزشی اکنون جزء جدایی‌ناپذیر میادین ورزشی شده است. اما میزان آن به تناسب نوع ورزش و پذیرش و مقبولیت عمومی متفاوت است. از این رو، میزان بازتاب آن علاوه بر این که متأثر از چنین وضعیتی است، متأثر از فراوانی خشونت‌ها نیز هست. روزنامه‌های ورزشی یکی از مجاری بازتاب خشونت‌های ورزشی هستند که خود می‌تواند، تصویری از وضعیت این خشونت‌ها و چگونگی آن در میادین ورزشی ارائه دهد. بر حسب بررسی انجام شده، عمده خشونت‌های ورزشی در حوزه فوتبال بوده و فاصله پرنشدنی با دیگر ورزش‌ها در این زمینه یافته است. بیشتر خشونت‌ها مربوط به مسابقات لیگ می‌شود که از یک سو از فراوانی بیشتری برخوردارند و از سوی دیگر دارای اهمیتی غیر قابل انکار هستند. این خشونت‌ها عمدتاً در زمین بازی (شامل زمین مسابقه و زمین تمرین) بروز پیدا کرده‌اند. علاوه بر این که حدود دو سوم خشونت‌های گزارش شده در مطبوعات مورد بررسی در حین بازی و یک چهارم بعد از بازی اتفاق افتاده است. خشونت‌ها عمدتاً توسط تماشاچیان و بازیکنان شکل گرفته و سپس در فضای ورزشگاه یا بیرون آن گسترش یافته است و اکثراً نیز به شیوه‌ای لفظی و کلامی (در بیش از دو پنجم موارد) و نزدیک به یک سوم موارد نیز فیزیکی بوده است. با توجه به این که حدود ۹۳ درصد از خشونت‌های ثبت شده در مطبوعات مربوط به حوزه فوتبال بوده است، ساختار بیان شده در مورد ابعاد گوناگون خشونت نیز به فوتبال مربوط می‌شود که در آن امکان همسان‌سازی و همانندسازی بین تماشاچیان و بازیکنان، امکان تقلید و جان‌ساز و یادگیری اجتماعی و مشاهده‌ای و زمینه‌های تخلیه هیجانی پوپولیستی، عقده‌گشایی‌های ناشی از سرخوردگی‌ها و بغض‌های فروخورده اجتماعی و سیاسی و جبران شکست‌ها و ناکامی‌های

گونگون در این ورزش بیشتر است. با یادآوری این نکته که فوتبال نقش عمده‌ای را در هویت‌سازی گروهی نیز بازی می‌کند.

منابع فارسی

- اسدی، علی. (۱۳۸۸). مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی رسانه‌های همگانی. تهران، پژوهشکده علوم ارتباطی و توسعه ایران.
- انورالخولی، امین. (۱۳۸۳). ورزش و جامعه. مترجم: حمید رضا شیخی. بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی و سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، مشهد و تهران.
- جلالی، محمدرضا. (۱۳۸۴). بررسی خشونت در میادین ورزشی. دفتر مرکزی جهاد دانشگاهی کشور.
- داوودی، نادر. (۱۳۷۹). بهره‌مندی جوانان ایرانی از مطبوعات ورزشی. پایان نامه کارشناسی ارشد دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی.
- راندال، دیوید. (۱۳۸۶). روزنامه نگاری حرفه‌ای. مترجم: علی اکبر قاضی‌زاده، انتشارات روزنامه ایران، تهران.
- رسولی، رضا. (۱۳۸۳). تحلیل روزنامه‌های منتخب سراسری. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- فتحی‌نیا، محمد و علیزاده، عبدالرحمان. (۱۳۸۴). خشونت‌گرایی تماشاگران فوتبال و نقش رسانه‌ها در کنترل آن. نشریه سنجش و پژوهش، مرکز تحقیقات صدا و سیما. شماره‌های ۴۲ و ۴۳.
- قاسمی، حمید و همکاران. (۱۳۸۷). فعالیت‌های رسانه‌ای در ورزش. انتشارات بامداد کتاب، تهران.

- کازنو، ژان. (۱۳۸۷). جامعه شناسی وسایل ارتباط جمعی، مترجم؛ باقر ساروخانی و منوچهر محسنی، انتشارات اطلاعات، تهران.
- کردی، محمدرضا. (۱۳۸۶). بررسی نقش مطبوعات و رسانه‌های گروهی در ورزش ایران. طرح پژوهشی، پژوهشکده تربیت بدنی و علوم ورزشی.
- کلایتون استولد، جی و همکاران. (۱۳۸۸). روابط عمومی ورزشی، مترجم؛ حمید قاسمی و همکاران، انتشارات علم و حرکت، تهران.
- معمدنژاد، کاظم. (۱۳۸۶). وسایل ارتباط جمعی. انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی، تهران.
- معمدنژاد، کاظم. (۱۳۸۶). روش تحقیق در محتوای مطبوعات. تهران، دانشکده علوم ارتباطات اجتماعی.
- مرادی، مهدی و همکاران. (۱۳۸۹). بررسی نقش چهارگانه رسانه‌های ورزشی در توسعه فرهنگ ورزش همگانی و قهرمانی. پایان نامه کارناسی ارشد مدیریت ورزشی، دانشگاه علامه طباطبایی.
- ویلیامز، جان و همکاران. (۱۳۸۹). کند و کاوی در پدیده اوباشی‌گری در فوتبال. مترجم: حسن افشار. تهران، نشر مرکز.

منابع لاتین

- Ballard, M & Gray, M & Reilly, J & Noggle, M. (۲۰۰۹). Correlates of video game screen time among mles: Body, physical activity, and other media use. *Eating Behaviors* ۱۰, pp ۱۶۱-۱۶۷.
- Drayer, J & Shapiro, S & Morse, A & White, J. (۲۰۰۹). The effects of fantasy football participation on NFL consumption: A qualitative analysis. *Sport management review*.
- Etang, J. (۲۰۰۶). "Public relations and sport in promotional culture". *Public Relations Review*. Vol ۳۲. PP:۳۸۶-۳۹۴.
- Summers, J & Morgan, J. (۲۰۰۸). More than just the media : considering the role of public relations in the creation of sporting celebrity and the management of fan expectation. *Public Review* ۳۴, PP:۱۷۶-۱۸۲.

